

DIJETE U FOKUSU – MULTIDISCIPLINARNI PRISTUP

Druga međunarodna znanstvena konferencija „Dijete u fokusu – multidisciplinarni pristup“,
Mostar, 7. i 8. listopada 2021.

ZBORNİK RADOVA I SAŽETAKA

dr. sc. Zoran Tomić, red. prof., rektor

dr. sc. Anita Begić, doc.

dr. sc. Ilija Krišto, doc.

Dubravka Hrabar
Irma Kovčo-Vukadin
Zdravka Leutar
Jana Mali
Irena Musa
Davorka Topić Stipić
Borjana Miković
Nataša Stanojkovska Trajkovska

Gordana Buljan Flander
Lilja Cajvert
Iko Skoko
Natalija Perišić
Anita Blagojević
Tihana Novak
Draško Gajić

Gordana Horvat
Maja Nižić
Tanja Penava
Marijan Tustonja
Dragana Stanić
Antonija Novak
Anđelka Čuljak
Ivan Lapajne

Marijan Tustonja
Anđelka Čuljak

dr. sc. Maja Laklija, izv. prof.
dr. sc. Nino Žganec, red. prof.

Viktorija Lujanović
Marija Vukoja

Ivana Grbavac

Fram Ziral

ISBN 978-9958-16-223-7
CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH
pod ID brojem 50523142

Matice hrvatske b.b., 88000 Mostar
Telefon: + 387 / 036 / 355 – 400
E – mail: dijeteufokusu@ff.sum.ba

PRES

DIGITALNO NASILJE – KAKO ZAŠTITI DECU I MLADE?³⁷

MARKO ŠKORIĆ¹

JOVANA ŠKORIĆ²

¹Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Odsek za sociologiju, Novi Sad, Srbija

²Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Studijski program Socijalni rad, Novi Sad, Srbija

Pregledni rad

UDK:

Sažetak

Procesi globalizacije, internacionalizacije i implementacije komunikacijskih tehnologija bitno su promijenili živote svih, a posebno djece i mladih. Naime, komunikacija postaje brža i lakša nego ranije, uvode se novi oblici komunikacije i ne mogu se osporiti njezine koristi. S druge strane, jedan od najvažnijih izazova implementacije komunikacijskih tehnologija jest digitalno nasilje kao i prevencija istoga, osobito kod djece i mladih. U skladu s prethodno navedenim glavni je fokus ovoga rada na teorijskoj konceptualizaciji pojma digitalnoga nasilja i različitih oblika zlostavljanja u tome području. Prikazat će se kako digitalno nasilje utječe na djecu i mlade, narušavajući prije svega njihovo mentalno zdravlje (povećava se rizik od samoubojstava, zloupotrebe droge i alkohola, rizičnoga seksualnog ponašanja i sl.), ali i na druge aspekte njihovih života. Prema Urban Institute (Urban Institute, n. d.) čak 96 % tinejdžera doživjelo je neki oblik digitalnoga nasilja te su zasigurno potrebna nova rješenja i mjere prevencije kako bi se reducirao ovaj (globalni) problem. Imajući to u vidu, u ovome će se radu nastojati prikazati primjeri dobre prakse koji su (bili) uspješni u minimiziranju rizika od digitalnoga nasilja preko izobrazbe, različitih vrsta zagovaranja i podizanjem svijesti o posljedicama digitalnoga nasilja, ali i razvijanjem različitih vještina kod djece i mladih.

Na kraju, ostavljen je prostor za raspravu o proaktivnijim naporima različitih sektora (javni, privatni i nevladini) i njihovu sinergijskom djelovanju radi razumijevanja dalekosežnih posljedica digitalnoga nasilja kada su u pitanju djeca i mladi.

---

³⁷ Financijsku podršku za sudjelovanje na međunarodnoj konferenciji „Dijete u fokusu – multidisciplinarni pristup“ osigurao je Centar za nestalu i zlostavljenu decu, Novi Sad, Republika Srbija.

Ključne riječi: *digitalno nasilje, mjere prevencije, primjeri dobre prakse, zaštita djece i mladih*

UVOD

Vršnjačko nasilje ili maltretiranje jest pojava koja postoji u cijelome svijetu i predstavlja vrlo izazovno i relativno novo područje znanstvenoga izučavanja (Olweus, 1978). Još uvijek nema općeprihvaćenih definicija, kao što nema ni univerzalno prihvaćena načina njegova mjerenja. Nema ni puno istraživanja ni na djeci ispod šest godina ni na starijim osobama, iako se zna da iskazivanje agresivnosti i nasilja ovisi i o starosti. S obzirom na to da velik broj djece doživljava traumatična iskustva uznemiravanja od vršnjaka, to znači da ona sudjeluju u raznim oblicima iskazivanja agresivnosti i da je jedino pitanje s koje strane i u kojoj mjeri. U pitanju je skup interpersonalnih ponašanja koja se tek od relativno nedavno shvaćaju kao društveni problem jer su se u nekim razdobljima promatrala čak i kao nešto pozitivno, korisno i nužno ili, u najmanju ruku, kao nešto što nije loše (Arseneault, Bowes and Shakoor, 2010). Promjena stava prema nasilničkomu ponašanju dogodila se prvenstveno zahvaljujući društvenim pokretima iz druge polovine i s kraja prošloga stoljeća, koji su ukazivali na negativno i diskriminatorno tretiranje ranjivih grupa, poput etničkih manjina, mentalno oboljelih osoba, žena, seksualnih manjina itd. Razvoj tehnologije ovo je ponašanje prenio na teren elektroničke komunikacije te se zato kao važan društveni problem 21. stoljeća javlja i nasilje u virtualnome prostoru, koje se najčešće naziva elektroničkim ili digitalnim nasiljem i odvija se prvenstveno među vršnjacima.

Rečeno je da ne postoje općeprihvaćene definicije agresivnosti i nasilja, ali može se reći da je agresivnost „ponašanje (koje može da bude fizičko, verbalno, relaciono/društveno, direktno ili indirektno) koje se izvodi sa namjerom da se povredi drugi koji ne želi da bude povređen“ (Warburton, 2013: 10). Zadovoljavajuća je i definicija nasilja koju daje Svjetska zdravstvena organizacija: „Namerna upotreba fizičke sile ili moći, preteće ili stvarne, protiv sebe, druge osobe ili protiv grupe ili zajednice, koja ili rezultira ili ima veliku vjerojatnoću da rezultira u povredi, smrti, psihičkoj povredi, nerazvijenosti ili lišenosti“ (Krug et al., 2002: 5). Prije detaljnije analize vršnjačkoga digitalnog nasilja potrebno je osvrnuti se i na ono koje mu prethodi – na „tradicionalno“ vršnjačko nasilje i njegove aspekte. Ovaj vid nasilja obično se naziva maltretiranje, uznemiravanje ili zlostavljanje i može se odvijati u različitim kontekstima, ali najčešće u školi, kada je riječ o mladima, i na radnome mjestu, kada je riječ o odraslima.

Ovi obrasci ponašanja kasnije su preneseni i u virtualni prostor, odnosno u elektroničku ili digitalnu domenu našega postojanja.

ŠTA ZNAMO O VRŠNJAČKOME NASILJU?

„Tradicionalno“ vršnjačko nasilje ili maltretiranje podskup je agresivnosti. Provodi ga pojedinac, nekad i grupa, i usmjereno je protiv osoba koje u konkretnoj situaciji nisu u stanju obraniti se. Važno je napomenuti da nije svaka agresivna radnja maltretiranje, jer je bitna i komponenta namjere, a tu ne spadaju sukobi među osobama koje su jednake veličine i „sposobnosti“. Potrebno je zadovoljiti „dupli I/R“ kriterij kada se utvrđuje maltretiranje, osobito u školama. Jedno „i“ označava namjeru (*intentional*), drugo „debalans“ (*imbalanced*), a „r“ je ponavljanje (*repeated*) (Newman, Horne and Bartolomucci, 2000; Olweus, 1993). Dakle, u pitanju je oblik agresivnosti u kojemu jedan ili više pojedinaca fizički uznemirava(ju) žrtvu bez provokacije (tj. neopravdano), a karakteristike su toga odnosa (makar privremene, stvarne ili percipirane) debalans moći, namjera da se nekomu naškodi i ponavljanje ovih akcija, što je zapravo (dugo)trajnost.

Debalans moći najlakše se primijeti na fizičkome području jer je nasilnik obično veći i jači od žrtve, ali može uključivati i karakteristike kao što su intelektualna sposobnost, društveni status ili neka društvena vještina. Primjerice, može se dogoditi da fizički manja, a time vjerojatno i slabija, osoba maltretira veću i jaču osobu jer postoji neka razlika poput one u statusu, godinama, ugledu i slično. Nasilno ponašanje treba promatrati kao kontinuum, a ne kao nešto što ili postoji ili ne postoji u nekome odnosu. Taj kontinuum može se koncipirati tako da sadrži: (1) maltretiranje, (2) viktimizaciju, (3) iskustvo i maltretiranja i viktimizacije i (4) promatranje maltretiranja. To znači da pojedinac može biti nasilnik koji samo maltretira druge („čisti“ nasilnik), a može biti i samo žrtva. No, neki su istovremeno i nasilnici i žrtve, kao što ima i onih koji nisu ni žrtve ni nasilnici, nego samo promatraju ovo iskazivanje agresivnosti (Olweus, 1994). Treba skrenuti pažnju i na činjenicu da postoje aktivni i pasivni nasilnici – najčešći su tip oni agresivni koji obično iniciraju agresivno ponašanje, dok ga pasivni ne iniciraju, nego ga prate, uključuju se i ohrabruju druge da budu agresivni (Newman et al., 2000).

Usprkos raznim pokušajima definiranja i operacionalizacije pojma, kriteriji za maltretiranje nisu uvijek jasni, što predstavlja problem za istraživanje ovoga fenomena. Primjerice, ako se u maltretiranje uključi i uznemiravanje relativno niske razine, kao što su ruganje ili ničim izazvana kritika, onda je velika većina ljudi bila maltretirana. Ipak, to ne znači da se o njemu ništa pouzdano ne može

zaključiti. Znamo da su razni oblici maltretiranja na vrhuncu u djetinjstvu i u ranoj adolescenciji i da opadaju kako djeca sazrijevaju (Barker et al., 2008). Također, znamo da maltretiranje može biti izravno i neizravno, iako postoje i razne detaljnije podjele, te se može govoriti o fizičkome (gdje spadaju udaranje, guranje, čupanje kose i slično), verbalnome (to su zafrkavanje, ismijavanje ili prijetnja), relacijskome (isključivanje nekoga iz grupe, nepričanje s nekim, naređivanje nekome da uradi nešto kako bi se drugima dopao) i neizravnome (laganje o nekome ili širenje tračeva) (Hawker and Boulton, 2000; Card et al., 2008).

Oko ostalih problema koji se povezuju s vršnjačkim nasiljem („tradicionalnim“ ili digitalnim) uglavnom ne postoji sporazum. Nije sporno da su dječaci „po prirodi“ fizički agresivniji od djevojčica, ali nije dovoljno usredotočiti se samo na fizičku agresivnost i zato ostaju neriješena pitanja oko toga tko je relacijski agresivniji. Neka istraživanja zaključuju da su to djevojčice, a neka da nema velikih razlika, nego da se agresivnost djevojčica iskazuje prvenstveno verbalno i relacijski (Crick and Grotpeter, 1995; Smith and Gross, 2006; Card et al., 2008; Swearer, 2008). Neki istraživači smatraju da su nasilnici depresivne osobe s niskim samopouzdanjem, da je maltretiranje dobar pokazatelj kriminalna i nasilna ponašanja u kasnijem životu, ali i depresivnosti (npr. Ttofi and Farrington, 2012). Suprotno nekim od ovih zaključaka, druga istraživanja pokazuju da oni možda prije imaju „napuhanu“ percepciju sebe. Djeluje možda „logično“ da je riječ o osobama koje su depresivne, isfrustrirane i usamljene, ali nije mali broj studija koje ukazuju na to da nasilnici ipak imaju pozitivnu sliku o sebi, vjerojatno zbog svoga visokog statusa i velike moći, a tu im sliku odobravaju i potkrjepljuju osobe iz najbližega okruženja (Cairns and Cairns, 1994).

Isto tako, postoji stereotip o tome da nasilnici nisu „bistre“ osobe te da je maltretiranje jedan od načina na koji „liječe“ svoje frustracije, ali osoba koja upražnjava (i) neizravne i relacijske oblike maltretiranja očigledno upražnjava nekakvu strategiju i posjeduje sofisticirano razumijevanje načina manipulacije društvenih odnosa (Björkqvist, Österman and Kaukiainen, 2000). Nije isključeno ni da nasilnici prekomjerno pripisuju neprijateljske namjere djelima drugih mladih oko sebe te da je rezultat toga činjenica da reagiraju defanzivno i pokušavaju neutralizirati ili se suprotstaviti toj percipiranoj prijetnji. U svakome slučaju, pored psihičkih čimbenika ne smiju se zanemariti ni moć situacije ni društveno okruženje. Situacija može nepredvidivo stvoriti nasilan odnos, kao što se u nekome okruženju maltretiranje može tolerirati ili o njemu šutjeti, o čemu će biti riječi kod prevencije.

Situacija nije puno drugačija ni kada je riječ o žrtvama. Očigledno je da postoje neke karakteristike koje povećavaju izgleda da će neka osoba biti žrtva kontinuiranoga maltretiranja (npr. slabo mentalno i/ili fizičko stanje), ali nije jasno kakve su i kolike posljedice tih iskustava. Obično se navodi da žrtve nasilničkoga ponašanja imaju razne internalizirane (npr. anksioznost, depresija) i eksternalizirane (npr. delinkventno i agresivno ponašanje) probleme, s tim da nije potpuno jasno koji su, koliko dugo traju, koliko su intenzivni, ni jesu li moguća uopćavanja. Pored spomenutih, najčešće se navode i problemi s prilagođavanjem u širem društvu, slabije povezivanje s drugim ljudima (odnosno mali broj prijatelja), nisko samopouzdanje, osjećaj izoliranosti, a možda i izopćenosti, čak i razmišljanje o samoubojstvu (Sullivan, Farrell and Kliever, 2006; Ttofi et al., 2011; Siyahhan, Aricak and Cayirdag-Acar, 2012; Bauman, Toomey and Walker, 2013).

Potrebno je naglasiti da razmišljanje o samoubojstvu nije isto što i sam čin samoubojstva koji se (navodno) vrši zbog pretrpljena vršnjačkog nasilja (postoji čak i termin *bullicide* kojim se označava samoubojstvo zbog vršnjačkoga maltretiranja). Nije rijetkost da se maltretiranje i nasilničko ponašanje navode kao važni rizični čimbenici koji doprinose suicidalnomu ponašanju. Nesporne su činjenice da se ogromna većina žrtava ove vrste nasilja ne ubije kao i to da se malobrojne žrtve zaista ubiju. Međutim, pitanje je je li tu riječ o korelaciji ili o uzročnosti. Pojedinci koje zaista izvrše samoubojstvo obično su, pored vršnjačkoga nasilja, doživjeli i čitav niz stresnih i problematičnih situacija, što otežava ili čak onemogućava izoliranje nekoga posebnog društvenog problema (Hinduja and Patchin, 2010). Nije sporno ni to da postoji veza između maltretiranja i samoubojstva, ali nema konkluzivnih statističkih podataka o tome da je ta veza izravna, odnosno uzročna, prije će biti da je riječ o pogoršavanju nekih već postojećih slabosti.

DIGITALNO VRŠNJAČKO NASILJE

Kako se razvijaju informacijske i komunikacijske tehnologije, tako se šire i mogućnosti maltretiranja, a naročito je važan vrtoglav uspon interneta. Vršnjačko nasilje i maltretiranje do nedavno su najzastupljeniji bili u školskome okruženju, ali sve se više premještaju i u virtualno okruženje (Patchin and Hinduja, 2006), tako da se u literaturi govori i o digitalnome ili elektroničkome nasilju/maltretiranju. Kao neke očigledne razlike u odnosu na „tradicionalno“ vršnjačko nasilje mogu se navesti nedostatak interakcije licem u lice, manja važnost kriterija ponovljivosti i podjednak utjecaj na dječake i djevojčice (Görzig and Machackova, 2015). Međutim, digitalno nasilje lako može dovesti i do

fizičkoga nasilja ako se nasilnik i žrtva poznaju, a to što je posredovano tehnologijom, ne znači da je samo neizravno, jer danas postoji velik broj mogućnosti za izravnu komunikaciju na internetu.

S obzirom na to da je riječ o relativno novoj pojavi, za razliku od „tradicionalnoga“ maltretiranja koje se ipak daleko rjeđe događa kod odraslih, ne može se sa sigurnošću reći opada li također i ono digitalno s vremenom (Van Geel, Vedder and Tanilon, 2014). Činjenica je da ga stariji maloljetnici upražnjavaju češće od mlađih, ali sveprisutnost interneta, nebitnost fizičke i vremenske udaljenosti i naročito (navodna) anonimnost omogućavaju da se ova vrsta maltretiranja nastavi i u odrasloj dobi. U početku je glavni medij digitalnoga nasilja bio SMS, zatim su to bili MMS i elektronička pošta, a danas su to društvene mreže i *online* igre. Kao i s „tradicionalnim“ vršnjačkim nasiljem, i ovdje postoji problem definiranja jer se na internetu komunikacija ne odvija svuda na isti način – primjerice, nije ista konverzacija putem izravnih i osobnih poruka i ona koja se odvija na forumima (Willard, 2007; Pyzalski, 2012). Ipak, može se reći da je digitalno nasilje namjeravano agresivno ponašanje koje se izvodi elektroničkim sredstvima (npr. Hinduja and Patchin, 2008).

Debalans se često spominje kao kriterij koji treba biti zadovoljen kako bi se nešto nazvalo elektroničkim nasiljem i ne razlikuje se puno od debalansa u „tradicionalnome“ maltretiranju. *Online* debalans može biti u svezi s brojem pristalica/sljedbenika ili prijatelja na društvenim mrežama. Osoba koja iza sebe ima veći broj ljudi može među njima lakše pronaći pojedince koji joj mogu pomoći prilikom maltretiranja. Taj debalans čak potencijalno daje i poticaj nasilniku da nastavi sa svojim ponašanjem. Također, debalans može imati svoje korijene i u digitalnoj pismenosti i u hakerskim sposobnostima. Ako nasilnik ima „digitalnu prednost“, odnosno superiornu tehnološku ekspertizu u odnosu na žrtvu, to također stvara debalans u korist nasilnika.

Kada je riječ o ponovljivosti, neki je spominju kao nužnu, a neki smatraju nebitnom (Mitchell, Finkelhor and Wolak, 2007). Na prvi pogled možda djeluje kao da je ponovljivost bitna zato što jednu neugodnu poruku svatko vjerojatno može istrpjeti. Ipak, internet kao medij omogućava da se i ta jedna poruka dijeli neograničeno kao i to da njezin digitalni otisak bude neizbrisiv. Dakle, može se „javiti“ jednom i onda se dijeliti puno puta, što znači da je jedna instanca dovoljna da se stvori situacija maltretiranja i da utječe na samopouzdanje, samokontrolu ili identitet, da izazove depresiju ili anksioznost itd. Međutim, ne smije se u potpunosti zapostaviti i odbaciti važnost obrazaca ponašanja, zato što jedinstven čin nasilnika može biti i nenamjeravana greška, dok ponavljanje ipak ukazuje na namjeravanost (Dooley, Pyzalski and Cross, 2009). Pored toga, nije uvijek jasno ni što je osnovna nasilnikova namjera –

nauditi žrtvi ili je ponašanje rukovođeno nekim osobnim ili društvenim motivima koji nisu izravno povezani sa žrtvom. Primjerice, za neke oblike devijantnoga ponašanja, kao što je upotreba alkohola ili duhana, važnost društvenih namjera (npr. impresioniranje prijatelja) veća je od stvarne namjere da se osoba ponaša na određen način (npr. namjera da se puši ili pije).

Važne karakteristike internetskih odnosa jesu mogućnosti anonimnosti i dostupnost. Potpuna anonimnost teško je izvodljiva ili čak i nemoguća, ali najveći broj korisnika nije u stanju razotkriti anonimne korisnike, te je ona u praktičnome smislu moguća i ima posljedice po nasilno ponašanje. Jasno je da se agresivno ponašanje lakše iskazuje u kontekstu anonimnosti, o čemu govori učinak *online* dezinhibicije (Suler, 2004) kao i to da na taj način debalans po pitanju nekih fizičkih ili društvenih karakteristika postaje manje bitan prije uspostavljanja veze na internetu. I ne samo to, nego ako žrtva ne zna počiniteljev identitet, posljedice maltretiranja mogu biti još gore za nju, zato što anonimnost otežava procjenu situacije i stvara ili pojačava debalans (Dooley, Pyzalski and Cross, 2009).

Ako se ovomu doda i moguće neograničena publika, posljedice za žrtvu mogu biti daleko gore nego kod „tradicionalnoga“ maltretiranja (Heirman and Walrave, 2008). Jednostavno rečeno, kada postoji velika publika, stvari vrlo lako izmaknu kontroli, a ne smije se zanemariti ni moguća neprestana dostupnost žrtve. Dok se „tradicionalno“ maltretiranje odvija mahom u školi ili vani tijekom dječje igre ili u izlascima, jer mora postojati izravan kontakt između dviju strana, digitalno se nasilje može odvijati bilo kada i bilo gdje zahvaljujući mobilnim telefonima i stalno dostupnu internetu. Tako se lako događa da žrtva bude izložena i ranjiva pred mnogim ljudima, bez obzira na to što se možda nalazi u privatnome prostoru (npr. kod kuće) i nastaje paradoksalna situacija gdje se pojedinac istovremeno osjeća izolirano i čini mu se da ga svi promatraju.

Istraživanja (još uvijek) ne pokazuju jasno postoje li bitne razlike među posljedicama koje žrtve osjećaju i proživljavaju zbog „tradicionalnoga“ ili digitalnoga maltretiranja, ali kada se spominju u istraživanjima, one su identične. Jedino se zna da se digitalno nasilje može lakše provoditi i nakon razdoblja kada „tradicionalni“ oblici obično prestaju. Postoji još jedna važna razlika, koja je poput anonimnosti važna karakteristika elektroničke komunikacije. Poruke koje se šalju elektronički otvorenije su za interpretaciju, o čemu svjedoči solipsistička introjekcija (Suler, 2004), tako da ih žrtve najčešće interpretiraju na vrlo štetan način (za sebe) te povećavaju njihov negativan učinak. Zato je bitno napraviti razliku između fenomena maltretiranja i percepcije maltretiranja, jer ako jedna osoba nešto percipira kao maltretiranje, ne znači da je i objektivno

tako. U tome kontekstu moguće su i zloupotrebe pojedinaca koji želi skrenuti pažnju na sebe ili namjerno okriviti druge za nasilno ponašanje.

PREVENCIJA VRŠNJAČKOGA NASILJA I ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Postoje brojni programi prevencije i intervencije kada je riječ o glavnim oblicima vršnjačkoga nasilja, ali nisu svi ni jednako učinkoviti ni dokazani u praksi, a za neke su empirijska testiranja pokazala i da su štetni (Rigby, 2008, 2010). U svakome slučaju prvi je korak osvješćivanje ljudi o postojanju ovoga problema, a kada je riječ o djeci i mladima, prvenstveno se misli na učenike, nastavnike i roditelje. Često se događa da učenici misle da nastavnici i roditelji nisu svjesni koliko je maltretiranje rasprostranjeno i uobičajeno i da nisu u stanju riješiti taj problem, jer kada žrtve odluče potražiti podršku iz raznih izvora, to može rezultirati dodatnim incidentima upravo zbog prijavljivanja problema. Do danas je postalo jasno i da ne postoji jedno rješenje koje se može primijeniti na sve vrste maltretiranja, tako da institucije trebaju razvijati strategije s više perspektiva i s fleksibilnim intervencijama (Smith, Pepler and Rigby, 2004; Ttofi and Farrington, 2011). Znamo da na učinkovitost programa protiv maltretiranja najviše utječu trajanje (dužina intervencije) i intenzitet („količina“ kontakata za vrijeme trajanja programa). Duži i intenzivniji programi uspješniji su od kraćih i manje intenzivnih (Farrington and Ttofi, 2009), ali problem je u tome što su oni teški za primijeniti i provesti jer puno koštaju i od subjekata zahtijevaju ekstenzivniju suradnju, iako oni možda ne žele surađivati mjesecima ili godinama (Fox et al., 2012).

Neke strategije za borbu protiv digitalnoga nasilja mogu se svrstati u neproduktivne, gdje spadaju izbjegavanje, ignoriranje, izražavanje o sebi na negativan način (uključujući upotrebu alkohola i cigareta), negiranje ozbiljnosti iskustva, odnosno situacije, čak i agresivno ponašanje prema drugima na internetu. Neke druge usredotočuju se na problem i cilj im je napraviti i organizirati plan za borbu s problemom. Ova strategija može dovesti do poželjnih rezultata, ali u biti ne otklanja rizik za neku buduću moguću viktimizaciju. Zato je najučinkovitiji način zapravo okretanje drugima zbog pridobivanja podrške. Mladi rijetko kada prijavljuju digitalno nasilje, između ostaloga i zbog straha da će izgubiti pristup internetu, a s druge strane rijetko kada dijele s roditeljima informacije o tome što gledaju i što pretražuju na internetu. Iako uloga škole u prevenciji nije u potpunosti jasna, nema sumnje da je upoznavanje s digitalnim nasiljem i vršnjačkim nasiljem uopće najbolje sprovesti u školi (Swearer et al., 2010).

I roditelji i škola trebali bi komunicirati s djecom o nasilju i ohrabrivati ih da pričaju o njemu ako se pojavi u njihovu okruženju ili ako se dogodi njima sama. Prevencija mahom može vrijediti za obje vrste nasilja s kojima se djeca često susreću, iako digitalno ima neke specifičnosti. Roditelji i nastavnici i sami bi trebali ozbiljnije se informirati o problemu digitalnoga nasilja. Zatim treba postaviti smjernice koje su prikladne za određeni uzrast, a koje se tiču sadržaja koji se pretražuje na internetu i stranica koje se posjećuju. Dakle, uz promatranje eventualnih znakova upozorenja treba nadgledati i korištenje interneta, ali bez kršenja privatnosti djeteta. Ono što je poželjno u borbi protiv obiju vrsta vršnjačkoga nasilja jest komunikacija odraslih i djece o prikladnim načinima borbe s konfliktom kao i nekažnjavanje žrtve zbog ponašanja nasilnika.

Istraživanja jasno ukazuju na to da je vršnjačko nasilje rezultat međudjelovanja pojedinaca i njihova društvenog okruženja (Görzig and Machackova, 2015), iako još uvijek nije u potpunosti jasno koji su motivi i uzroci nasilničkoga ponašanja. Iz etologije, sociobiologije i evolucijske psihologije poznato je da je agresivnost način uspostavljanja dominantne pozicije unutar grupe (npr. Wilson, 1975/2000), što bi značilo da nasilnici ovakvim ponašanjem žele povećati svoju vidljivost, utjecaj, status, popularnost i izazvati neku vrstu divljenja ili poštovanja svojih vršnjaka (Pellegrini and Long, 2002; Salmivalli et al., 2005). U svakome slučaju nije dovoljno usredotočiti se samo na psihičke ili društvene čimbenike ako je cilj što potpunije razumijevanje ovoga fenomena, stoga je razvijen ekološki model koji pokušava biti sveobuhvatan. U pitanju je okvir koji se može koristiti radi razumijevanja više razina čimbenika rizika koji utječu na agresivnost mladih kao i za višestruke razine intervencija koje se mogu razviti. Model se može zamisliti u vidu koncentričnih krugova gdje se pojedinac nalazi u središtu, drugi krug predstavlja obitelj pojedinca, treći školu, nastavnike, administratore i osoblje, kao i školske policajce, četvrti predstavlja zajednicu u kojoj dijete živi, a peti je najveći i predstavlja šire društvo koje utječe na kulturne norme o nasilju (Sallis and Owen, 1997).

Nije sporno da pojedinci mogu imati određene karakteristike koje povećavaju rizik da budu žrtve maltretiranja, o čemu je bilo riječi, ali to ne znači da obitelj nema nikakav utjecaj. Obiteljske varijable koje predviđaju nasilje jesu zlostavljanje djece, slabo roditeljsko nadgledanje ili slaba pažnja koja se poklanja djeci, odobravanje agresivna ponašanja, kriminalno ponašanje roditelja i slično. Slično tomu, obitelji u kojima su svi povučeni i toliko slabo angažirani da djeci ostaje uskraćena podrška koja im je potrebna da razviju samopouzdanje i društvene vještine lako mogu doprinijeti eventualnoj viktimizaciji djece. Kao i obiteljsko okruženje, i škole su također važne, prije svega zato što stvaraju atmosferu koja može dovesti do povećane ili smanjene agresivnosti i

nasilja. Kada škola ne mari za probleme maltretiranja ili se ne uspijeva izboriti s njima, nasilnici i žrtve lako mogu početi smatrati da se takvo ponašanje odobrava. Isto važi i za „šire krugove“ – zajednica i grupe vršnjaka utječu na vrstu međuljudskih odnosa koji se smatraju prihvatljivim, a može se dogoditi da zajednica nije zainteresirana za smanjivanje maltretiranja, odnosno za sankcioniranje takva ponašanja. Šira kultura posljednji je krug i tu spadaju izloženost nasilju i agresivnosti putem televizije, glazbe i igara, što lako može dovesti do povećanja desenzitizacije na utjecaj nasilja (Bushman and Anderson, 2001). Zbog svega navedenog programi koji pokušavaju regulirati i smanjiti maltretiranje trebaju procijeniti obim utjecaja svih ovih područja, što je izuzetno teško, ali ne nužno i nemoguće.

LITERATURA

1. Arseneault, L., Bowesand, L. & S. Shakoor (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: „Much ado about nothing?“. *Psychological Medicine*, 40(5), 717-729.
2. Barker, E. D., Arseneault, L., Brendgen, M., Fontaine N. & Maughan, B. (2008). Joint development of bullying and victimization in adolescence: Relations to delinquency and self-harm. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 47(9), 1030-1038.
3. Bauman, S., Toomey, R. B. & Walker, J. L. (2013). Associations among bullying, cyberbullying, and suicide in high school students. *Journal of Adolescence*, 36(2), 341-350.
4. Björkqvist, K., Östermanand, K. & Kaukiainen, A. (2000). Social intelligence – empathy = aggression?. *Aggression and Violent Behavior*, 5(2), 191-200.
5. Bushman, B. J. & Anderson, C. A. (2002). Media violence and the American public: Scientific facts versus media misinformation. *American Psychologist*, 57(6-7), 477-489.
6. Cairns, R. B. & Cairns, B. D. (1994). *Lifelines and Risks: Pathways of Youth in Our Time*. New York: Cambridge University Press.
7. Card, N. A, Sawalani, G. M., Stucky, B. D. & T. D. Little (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child Development*, 79(5), 1185-1229.

8. Crick, N. R. & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66(3), 710-722.
9. Dooley, J. J., Pyzalskiand, J. & Cross, D. (2009). Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review. *Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology*, 217(4), 182-188.
10. Farrington, D. P. & Ttofi, M. M. (2009). School-based programs to reduce bullying and victimization. *Campbell Systematic Reviews*, 6.
11. Fox, B. H., Farrington, D. P. & Ttofi, M. M. (2012). Successful bullying prevention programs: Influence of research design, implementation features and program components. *International Journal of Conflict and Violence*, 6(2), 273-283.
12. Görzig, A. & Machackova, H. (2015). Cyberbullying from a socio-ecological perspective: A contemporary synthesis of findings from EU Kids Online. *Media@LSE Working Paper # 36*.
13. Hawker, D. S. J. & Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(4), 44-455.
14. Heirman, W. & Walrave, M. (2008). Assessing concerns and issues about the mediation of technology in cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* 2 (2). Posjećeno 24. 12. 2021. na mrežnoj stranici: <https://cyberpsychology.eu/article/view/4214/3256>.
15. Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.
16. Krug, E. G. et al. (eds) (2002). *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization.
17. Newman, D. A., Home, A. M. & Bartolomucci, C. (2000). *Bully Busters: A Teacher's Manual for Helping Bullies, Victims, and Bystanders*. Champaign: Research Press.
18. Olweus, D. (1978). *Aggression in the Schools: Bullying and Whipping Boys*. Washington: Hemisphere.
19. Olweus, D. (1993). Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes. In: K. H. Rubin & J. B. Asendorpf (eds), *Social Withdrawal, Inhibition, and Shyness in Childhood*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 315-341.

20. Olweus, D. (1994). Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an effective school-based intervention program. In: L. R. Huesmann (ed.), *Aggressive Behavior: Current Perspectives*. New York: Plenum Press, 97-130.
21. Patchin J. W. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice* 4(2), 148-169.
22. Pellegrini, A. D. & Long, J. D. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, 20(2), 259-280.
23. Pyzalski, J. (2012). From cyberbullying to electronic aggression: Typology of the phenomenon. *Emotional & Behavioural Difficulties*, 17(3-4), 305-317.
24. Rigby, K. (2008). *Children and Bullying: How Parents and Educators Can Reduce Bullying in Schools*. Oxford: Wiley-Blackwell.
25. Rigby, K. (2010). *Bullying Interventions in Schools: Six Basic Approaches*. Camberwell: ACER Press.
26. Sallis, J. F. & Owen, N. (1997). Ecological models of health behavior. In: K. Glanz, E. M. Lewis & Rimer, B. K. (eds.), *Health Behavior and Health Education: Theory, Research, and Practice* (2nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass, 403-424.
27. Salmivalli, C., Ojanen, T., Haanpää, J. & Peets, K. (2005). „I'm OK but you're not" and other peer-relational schemas: Explaining individual differences in children's social goals. *Developmental Psychology*, 41(2), 363-375.
28. Siyahhan, S., Aricak, O. T. & Cayirdag-Acar, N. (2012). The relation between bullying, victimization, and adolescents' level of hopelessness. *Journal of Adolescence*, 35(4), 1053-1059.
29. Smith, R. G. & Gross, A. M. (2006). Bullying: Prevalence and the effect of age and gender. *Child & Family Behavior Therapy*, 28(4), 13-37.
30. Smith, P. K., Pepler, D. & Rigby, K. (eds) (2004). *Bullying in Schools: How Successful Can Interventions Be?* Cambridge: Cambridge University Press.
31. Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7(3), 321-326.
32. Sullivan, T. N., Farrell, A. D. & W. Klierer (2006). Peer victimization in early adolescence: association between physical and relational victimi-

- zation and drug use, aggression, and delinquent behaviors among urban middle school students. *Development and Psychopathology*, 18(1), 119-137.
33. Swearer S. M. (2008). Relational aggression: Not just a female issue. *Journal of School Psychology*, 46(6), 611-616.
  34. Ttofi, M. M. & Farrington, D. P. (2011). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: A systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 7(1), 27-56.
  35. Ttofi, M. M. & Farrington, D. P. (2012). Bullying prevention programs: The importance of peer intervention, disciplinary methods and age variations. *Journal of Experimental Criminology*, 8(4), 443-462.
  36. Ttofi, M. M., Farrington, D. P., Lösel, F. & Loeber, R. (2011). The predictive efficiency of school bullying versus later offending: A systematic/meta-analytic review of longitudinal studies. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2), 80-89.
  37. Open institute (n. d.). Violence and Abuse. Posjećeno 21. 8. 2021. na mrežnoj stranici: <https://www.urban.org..>
  38. Van Geel, M., Vedder, P. & Tanilon, J. (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying, and suicide in children and adolescents: A meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 168(5), 435-442.
  39. Warburton, W. (2013). Aggression, definition and assessment of. In: Eastin, M. S. (ed.), *Encyclopedia of Media Violence*. Los Angeles: SAGE, 10-14.
  40. Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress*. Champaign: Research Press.
  41. Wilson, E. O. (1975/2000). *Sociobiology: The New Synthesis* (25th-Anniversary ed.). Cambridge: Harvard University Press.

DIGITAL VIOLENCE – HOW TO PROTECT CHILDREN AND YOUNG PEOPLE?

Summary:

The processes of globalization, internationalization and implementation of communication technologies have significantly changed the lives of everyone, especially children and youth. Namely, communication is becoming faster and easier than before, new forms of communication are being introduced, so the benefits of the same cannot be disputed. On the other hand, one of the most important challenges regarding the implementation of communication technologies is digital violence, together with the prevention of it, especially among children and young people. Accordingly, the main focus of this paper is on the theoretical conceptualization of the concept of digital violence and various forms of abuse in this domain. It will be shown how digital violence affects children and young people, primarily impairing their mental health (increased risk of suicide, drug and alcohol abuse, risky sexual behavior, etc.), but also other aspects of their lives. According to Urban Institute, as many as 96% of teenagers have experienced some form of digital violence, so new solutions and only prevention are certainly needed to reduce this (global) problem. Bearing this in mind, the paper seeks to present examples of good practice that has been successful in minimizing the risk of digital violence; through education, different types of advocacy or raising awareness about the consequences of digital violence, but also by developing different skills in children and youth.

Finally, there is a room for discussion on the proactive efforts of different sectors (public, private and non-governmental) and their synergistic action in order to understand the far-reaching consequences of digital violence when it comes to children and youth.

Keywords: *digital violence, prevention only, examples of good practice, protection of children and youth*

Kontakt osoba: jovana.skoric@ff.uns.ac.rs